

Pierre Broué

Den spanska anti-modellen

Detta är kapitel 57 från Broués *Trotsky*-biografi.¹ OBS hela boken finns på svenska: *Trotsky – En biografi* (Carlssons 2011). För recensioner, rättelser, kommentarer m m som rör denna bok, se [Trotsky – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#).

I denna digitala version har undertecknad bearbetat noterna och lagt till hänvisningar till nätbaserade källor när sådana finns – dessa tillägg anges inom [].

Pierre Broué har även i ett stort antal andra texter behandlat olika aspekter av spanska inbördeskriget. Här följer ett urval:

[Den spanska revolutionen \(1931-1939\)](#) (bok)

[Trotsky och spanska inbördeskriget](#)

[Socialistiska ungdomen i Spanien \(1934-1936\) - när Carrillo var vänster](#)

[Majdagarna i Barcelona \(1937\)](#)

Broué behandlar folkfrontspolitiken mer allmänt (även Spanien) i [Kommunistiska Internationalen 1933-1938 – Folkfrontspolitiken](#).

På marxistarkivet finns en stor mängd andra artiklar, böcker och tidsdokument som handlar om spanska inbördeskriget. Se: [Böcker om spanska inbördeskriget](#) och [Artiklar om spanska inbördeskriget](#).

Här vill undertecknad särskilt tipsa om en nyskriven artikel som tar upp Internationella brigaderna och de Spanien-frivilliga mer allmänt: [De glömdas armé](#) av Per-Olof Mattsson – den baseras på en dansk bok som haft tillgång till sovjetiska arkiv och innehåller en hel del uppgifter som tidigare var okända.

Martin F (oktober 2019)

¹ Den viktigaste källan för detta kapitel är dokumentsamlingen Trotsky, *La Révolution Espagnole. 1930-1940*, Paris, 1975. Där ingår allt Trotsky skrev om Spanien och som var känt innan ”den stängda delen” av hans arkiv öppnades 1980. [Alla nedan citerade/refererade Trotsky-texter finns i svensk översättning. För en komplett sammanställning, se [Trotsky om Spanien](#).]

Genom interneringen i Norge hade Trotskij befunnit sig vid sidan av under de avgörande månaderna av spanska inbördeskriget. I Mexiko hade han återfått möjligheten att kommentera utvecklingen, men i ett läge då allt till stor del redan var avgjort.

Av hans brev framgår att han hade tänkt skriva en bok i ämnet och därför samlat på sig viktiga dokument. Svårigheterna att hitta en förläggare hade emellertid gjort att han fått skrinlägga sina planer.² För honom framstod händelserna i Spanien som en probersten för olika politiska grupperingar. Först av alla kunde han med fullständig klarhet visa att de stalinistiska ledarna inför en ny revolution medvetet och beslutsamt, klart och öppet skulle agera som en kontrarevolutionär kraft. I spanska inbördeskriget såg han det laboratorium, där några av seklets mest osunda produkter utvecklades och Andra världskriget stod för dörren. Men denna konflikts gigantiska skugga hade dock under en tid kunnat skymma utvecklingen och dölja betydelsen av det spel som pågick i Spanien och som skulle leda till den tragiska utgången för arbetar- och bonderevolutionen där.

* * *

I sin sista exil skrev Trotskij mycket om Spanien, mycket mer – oändligt mycket mer – än under hela sitt tidigare liv som politisk skribent. Inte bara på grund av att han stod i kontakt med kamrater av samma uppfattning och som han försökte hjälpa i deras arbete, utan framför allt därför att han omedelbart efter det att Primo de Riveras diktatur fallit hade förutsett den kommande revolutionen, som tillkännagetts för omvärlden den 16 april 1931 med kung Alfonso XIII:s flykt och abdikation.

För vänsteroppositionen i Spanien skrev han 1931 ett arbete om ”Revolutionen i Spanien och kommunisternas uppgifter”, där han behandlade Spaniens historiska efterblivenhet – det pris man betalat för brådmogna erövringar – där man på samma gång bevittnade de gamla härskande klassernas sönderfall och omöjligheten av att ett nytt borgerligt samhälle skulle utkristalliseras. Revolutionens frön bestod i att det fanns ett till numerären litet men starkt koncentrerat proletariat, i de upproriska böndernas fruktansvärda misär, i enfalden hos samtliga klasser som aspirerade på makten, deras vanmakt och sterilitet, deras flathet inför reaktionens båda stöttepelare som tagits över från det förgångna: katolska kyrkan och officerskåren.

När Trotskij drog upp de stora linjerna för revolutionens program framhävde han betydelsen av jordfrågan och frågan om att konfiskera de stora jordegendomarna, att kyrkan måste skiljas från staten och dess rikedomar konfiskeras, vikten av vidsträckt självstyre för olika regioner som svar på borgerliga krav på ”avskiljande”, kampen för en revolutionär konstituerande församling – Cortes, beväpning av arbetare och bönder och långtgående sociala krav och lagstiftning.

Efter en uppräknning av den kommande revolutionens konkreta uppgifter avslutade Trotskij:

För att framgångsrikt kunna lösa alla dessa uppgifter krävs tre förutsättningar: ett parti, ännu en gång ett parti, återigen ett parti! ... På ett eller annat sätt måste det skapas ett parti. Det måste vara enat och centraliserat.³

Som vi vet skulle kommunistpartiets ”pånyttfödelse” i Spanien i händerna på det stalinistiska Komintern visa sig vara ett mäktigt redskap för splittring. Krisen inom den kommunistiska rörelsen drabbade också vänsteroppositionen. Medlemmarna av oppositionen hamnade

² M Blanco Rodríguez, ”Le Livre que Trotsky n’a pas écrit sur l’Espagne” (Boken som Trotskij inte skrev om Spanien), *Cahiers Léon Trotsky*, nr 10, juni 1982, s. 115-117. [Skriften finns i sin helhet på webbplatsen Marxist Internet Archive: [CLT Numéro 10 \(juin 1982\)](#) – artikeln på sid 115 -117]

³ ”Revolutionen och kommunisternas uppgifter”, 24 januari 1931, *Trotskijarkiven*, T 3358. *La Révolution Espagnole*, s. 80. [Svensk övers: [Revolutionen i Spanien och kommunisternas uppgifter](#)]

slutligen i POUM (Arbetarpartiet för marxistisk enhet), efter att ha avvisat Trotskijs förslag om att de skulle gå med i socialistpartiet PSOE, som radikaliserats i likhet med ungdomsförbundet. POUM hade sin huvudsakliga förankring i Katalonien med en rätt heterogen sammansättning kring Joaquín Maurín: revolutionära arbetare som rest sig mot stalinismen, delar av en mer ”högerinriktad” opposition, socialister med en nationalistisk katalansk prägel, osv. I början av juli 1936 hade vänsteroppositionen inte längre någon organisation i Spanien, bara kontakter på ett personligt plan med aktivister inom POUM eller i socialisternas ungdomsförbund och ytterligare några helt isolerade individer, troligen färre än tio sammanlagt. Det socialistiska ungdomsförbundets utveckling hade tvärt avbrutits genom att deras ledning, med Santiago Carrillo i spetsen, hade anslutit sig till stalinismen och ett enat socialistiskt ungdomsförbund, JSU, hade bildats.⁴

* * *

När ett antal generaler, kring Sanjurjo och Franco, den 18 juli 1936 reste sig med stöd av grupper inom högern och yttersta högern ledde det till inbördeskrig och den revolution bland arbetare och bönder som militärens aktion hade avsett att förhindra. För Trotskij kom det inte som någon överraskning. Som han såg det var det Folkfrontens försonlighet, och dess samarbetspolitik, dess strävan efter att om inte samarbeta så i varje fall inte riskera att reta officerskåren, som hade gjort att sammansvärjningen kunnat organiseras så smidigt; enligt Trotskij var det Folkfrontens feighet som gjort det möjligt för fascist sympatiserande grupper att med nackskott rensa armén på dess mest beslutsamma socialistiska inslag.

Under upprorets första timmar förhindrade arbetarorganisationerna, överallt där denna politik förhärskade, att det organiserades ett väpnat motstånd, och arbetarna och bönderna krossades som i Sevilla och i Zaragoza. När arbetarna med vapen i hand lyckades sätta sig till motvärn och sedan gå till motattack fick de göra det genom att gå vid sidan av Folkfrontens organisationer och även Folkfronten själv. Under krigets inledning tog arbetarna initiativet i alla stora städer i Katalonien, i Asturien – med undantag för Oviedo, där de lät sig luras av den ”republikanske” översten Aranda som gått över till Francosidan – i Levante på östkusten och även Madrid.

I samma anda skapade de egna kamporgan som när de hade segrat blev deras maktorgan: Arbetarmiliser, kontrollpatruller, kommittéer med hundratals olika namn där partier och fackföreningar samlades och utövade den reella makten gentemot guvernörer och maktlösa borgmästare. Regeringarna – den centrala i Madrid och det katalanska Generalitat i Barcelona – hade knappast någon makt utanför de kvarter där de var belägna. Åter hade en dubbelmaktssituation uppstått genom folkets reaktion mot militärkuppen. Comités-gobiernos, regeringskommittéerna, stannade inte vid detta och började inom några veckor att ta itu med de stora frågorna i det spanska samhället – från ”demokratisk” omvandling till ”socialistisk” – de stora jordegendomarna konfiskerades och kollektiviserades på vissa ställen, företagen började fungera på nytt, kyrkan och prästerskapet trycktes tillbaka radikalt, armén och polisens specialstyrkor avskaffades, osv.

Trotskij kände under de första veckorna snabbt igen för honom välbekanta bilder och situationer: det var en revolution.

I sin första artikel om läget i Spanien försökte han visa hela potentialen i denna kraftfulla motoffensiv, där arbetarna på några timmar tagit över en del av Spanien. Det var äntligen en motattack efter alla år av förfärliga nederlag och en möjlighet att vända situationen. Han

⁴ Broué, ”Quand Carrillo était gauchiste: les Jeunesses socialistes d’Espagne de 1934 à 1936”, *Cahiers Léon Trotsky*, nr 16, december 1983, s. 48-53. [[Socialistiska ungdomen i Spanien \(1934-1936\) - när Carrillo var vänster](#)]

påminde om att alla segerrika revolutioner med djupare samhällslig betydelse hade krossat den gamla officerskåren och den allians som uppstod vid fronten mellan arbetare och bönder, där soldaten erövrades av proletären, betraktade han som något som bar på oerhörda möjligheter:

Denna allians skapas och härdas just nu i inbördeskrigets eld i Spanien. Folkets seger kommer att innebära slutet för Folkfronten och början på Sovjetspanien. En segerrik social revolution i Spanien kommer oundvikligen att spridas till resten av Europa. För de fascistiska bödlarna i Italien och Tyskland kommer detta obestriddligen att vara mycket farligare än alla diplomatiska pakter och militära allianser.⁵

Några dagar senare fick han ett telegram om att det var möjligt att få visum till Katalonien. Han accepterade omedelbart och tog samtidigt tillfället att sträcka ut handen till dem av hans kamrater som brutit med honom under det år som gått:

Vad gäller Nin, Andrade och de andra så vore det kriminellt att nu ... låta oss styras av minnen från den föregående perioden. Även ... om det finns programmatiska och metodologiska skillaktigheter, får dessa inte på något sätt hindra ett *ärligt och varaktigt närmande*. De fortsatta erfarenheterna kommer att stå för resten.⁶

Med några meningar, och i all enkelhet, gav han två viktiga råd till POUM:s ledning, som han nu föreställde sig var i färd med att kämpa för proletariatets diktatur. Först och främst att inte låta sig styras av doktrinära synpunkter i relationerna med anarkisterna. Man måste göra allt för att agera tillsammans med dem och vinna över de bästa. Därefter kom han med en varning:

Under det inbördeskrig som fascisterna tvingat på er, ligger den största faran i bristande beslutsamhet, tendenser till vacklan, eller med ett enda ord – *mensjevism*.⁷

I en intervju den 26 augusti 1936 för *News Chronicle*, gjord av vännen Erwin Wolf, angrep han den noninterventionspolitik som Sovjetunionen just hade anslutit sig till och betecknade den som ”konservativ, nationalistisk och trångsynt”:

Den försöker rättfärdiga sig genom att säga: ’Vi tänker inte provocera fram något krig’. Alltså låter de Europa bli fascistiskt och drar sig sedan tillbaka. Men till sist kommer de ändå att få kriget, om än under långt mindre fördelaktiga förhållanden.⁸

Det var det sista uttalande som Trotskij fick möjlighet att göra om spanska inbördeskriget innan han den 19 februari 1937 i Coyoacán gav en lång intervju till nyhetsbyrån Havas. Interneringen i Norge hade gjort att han inte kunnat följa världsnyheter och det var först efter ankomsten till Mexiko som han åter kunnat börja ägna sig åt frågan, bland annat genom det möte han haft med en grupp från POUM där en av ledarna för organisationen, David Rey, ingick. De hade åkt till Mexiko för att förhandla om vapenköp i det enda land i världen som tagit emot Trotskij och försåg den spanska republiken med vapen.

Mycket vatten hade flutit under broarna när Trotskij åter kunde ta till orda om Spanien. Den farsartade noninterventionspolitiken hade inte hindrat upprorsmakarna från att skaffa vapen, men hade strypt arbetarmiliserens motstånd sedan gränsen till Frankrike stängts och ett allmänt vapenembargo proklamerats. Först sedan det i Barcelona, med *Generalitat*, och i Madrid hade bildats regeringar som återropade sig på Folkfronten och var fast beslutna att

⁵ Trotskij, ”De första lärdomarna av Spanien”, 30 juli 1936, *Trotskijarkiven*, T 3944. *La Révolution Espagnole*, s. 339-347. [marxistarkivet: [De första lärdomarna av Spanien](#)]

⁶ Brev från Trotskij, 16 augusti 1936, återfunnet i italienska hemliga polisens arkiv. *La Révolution Espagnole*, s. 348-352. [[Brev till Jean Rous](#)]

⁷ a.a., s. 351.

⁸ Trotsky, ”La Sainte Alliance contre l’Espagne socialiste” (Den heliga alliansen mot det Spanien), 26 [24] augusti 1936, *La Révolution Espagnole*, s. 354. [[Den heliga alliansen mot det socialistiska Spanien](#)]

göra slut på dubbelmakten och upprätta en stat med parlamentarisk täckmantel, återupptog Sovjetunionen vapenleveranserna men på klara politiska villkor och under påpekanden om att man inte fick företa sig något som riskerade att göra västdemokratierna missnöjda.

Trotskij hade dessutom orsak att vara besviken över POUM:s agerande. Andreu Nin, som efter arresteringen av Maurín blivit den högste ledaren inom POUM, hade till exempel gått med på att avskaffa det revolutionära maktorganet i Katalonien – de antifascistiska milisernas centralkommitté – och utnämnts till justitieminister i *Generalitat*-regeringen, som han personligen hade hjälpt att besegra motståndet från arbetare som höll fast vid sina kommittéer och landvinningarna från juli-augusti. Efter att ha avsatts ur denna regering hade han fört en kampanj för att få komma tillbaka i koalitionen. Det stod för övrigt klart att en stor fraktion inom dess led betraktade POUM:s kritik av stalinismen, och även deras fördömande av Moskvarättegångarna, som ”överdriven”.

I intervjun med nyhetsbyrån Havas svarade Trotskij först klart och bestämt att bara ”ynkryggar, förrädare och fascistagenter” kunde ta avstånd från att stödja de republikanska arméerna:⁹

Det är varje revolutionärs grundläggande plikt att kämpa mot Francos, Mussolinis och Hitlers gäng.¹⁰

Beträffande POUM uttryckte Trotskij sin varma sympati för det hjältemod dess medlemmar gav prov på. I några meningar pekade han samtidigt på att organisationen gjort sig skyldig till två fel: först att delta i den valallians som kallades Folkfronten under vars täckmantel Franco i lugn och ro kunde förbereda upproret, det andra var att gå med i koalitionsregeringen i Katalonien och därmed legitimera och till och med medverka i regeringspolitiken. I en hänvisning till amerikanska inbördeskriget och inbördeskriget i Sovjetunionen slog han fast att under ett inbördeskrig mycket mer än i ett vanligt krig ”dominerar politiken över strategin”. Utan att försvaga fronten militärt måste man kunna samla massorna under revolutionens fana.

Apropå stalinismens politik tog han upp den formulering som även Largo Caballero använt: ”Först militär seger, sedan sociala reformer”¹¹, och konstaterade att den ledde till politisk ”likgiltighet” och att den enbart kunde garantera seger för fascisterna, som hade den militära överlägsenheten på sin sida:

Djärva sociala reformer utgör det mäktigaste vapnet under inbördeskriget och är en grundläggande förutsättning för seger över fascismen.¹²

Stalins politik i Spanien kunde enligt Trotskij jämföras med den som förts av Ebert och Scheidemann, dessa ”socialister” som öppet bekämpat den tyska revolutionen 1918.

Han viftade undan argumentet att en seger för arbetare och bönder i Spanien skulle leda till ett europeiskt krig och förklarade att det tvärtom var så att en seger för Franco skulle påskynda det krig som riskerade att ”leda till undergång” för det franska folket ”och därmed rikta ett fruktansvärt slag mot hela mänskligheten”.¹³ Tvärtom skulle en seger för de spanska arbetarna och bönderna sannolikt skaka fascistregimerna och därigenom bli ”en mäktig fredsfaktor”:

De verkliga spanska revolutionärernas uppgift består i att befästa och förstärka den militära fronten, krossa sovjetbyråkratins politiska förmyndarskap, ge massorna ett djärvt socialt program,

⁹ Trotskij, ”För den spanska revolutionens seger”, 19 februari 1937, *Trotskijarkiven*, T 4104, *La Révolution Espagnole*, s. 355-359 (”Pour la Victoire de la Révolution espagnole”). [marxistarkivet: [Intervju med Havas](#)]

¹⁰ a.a., s. 355.

¹¹ a.a., s. 357.

¹² a.a., s. 357-358.

¹³ a.a., s. 358.

därmed garantera revolutionens seger, och just på så sätt stödja fredens sak. Detta är den enda räddningen för Europa.¹⁴

Allt eftersom stalinismens grepp över Spanien hårdnade, fortsatte Trotskij under de närmaste månaderna att framföra sin kritik, sina varningar, som han framför allt riktade till ledningen för POUM, vars politik han såg som tvetydig och hållningslös:

Man måste – klart, beslutsamt och djärvt – klippa av navelsträngen till den borgerliga allmänna opinionen. Man måste bryta med de småborgerliga partierna, inklusive de syndikalistiska ledarna. Man måste tänka igenom situationen till slutet. Man måste vända sig till massorna, till deras lägsta och mest utsugna skikt. Man måste sluta att invagga dem i illusioner om att en framtida seger kommer att uppstå av sig själv. De måste få höra sanningen, hur besk den än må vara. De måste läras att misstro kapitalets småborgerliga agenter. De måste lära sig att lita till sig själva. Det är nödvändigt att oskiljaktigt knyta ert öde med deras. De måste lära sig att bygga sina egna kamporgan – sovjeter – i motsatsställning till borgarstaten.¹⁵

Han ställde sig frågan: ”Kan man vänta sig att POUM:s ledning kommer att genomföra en sådan vändning?”¹⁶ Hans slutsats var att man måste vända sig till arbetarna på basnivå och vända dem ”mot Nins tvekan och vacklan”.¹⁷

Hade man fortfarande tid till det? Den överraskande offensiv som de stalinistiska funktionärerna i Kataloniens Generalitat påbörjade den 3 maj 1937 mot telefoncentralen som bevakades av milismän från anarkistiska CNT framprovocerade ett direkt uppror i den katalanska huvudstaden. Arbetarna beväpnade sig, spärrade av gatorna med barrikader, gjorde motstånd och genomförde till och med motattacker. Panik rådde i regeringskretsarna; vänstersocialister och anarkister trängdes i radiohuset för att komma med maningar till lugn ... I första ledet av brandmän med uppgift att släcka elden återfanns ledarna för anarkosyndikalisterna, som POUM:s ledning inte till något pris ville skära av banden till. Efter några dagars tvekan, och enhälligt pressade av sina organisationer, till och med POUM och CNT som ansetts stå längst till vänster, gav arbetarna i Barcelona vika, lämnade gatorna och återgick till arbetet. Det var ett nederlag – som POUM förnekade men som Trotskij erkände.

Han ansåg dock inte att det var definitivt, ty ingen, påpekade han, kunde ”förväg fastslå att det beundransvärda iberiska proletariatet har tömt ut sina revolutionära krafter”.¹⁸ Men sanningen skulle sakta men säkert framgå. Beviset utgjordes av att Largo Caballeros regering föll och ersattes med regeringen Negrín, som kommunistpartiet och ”de sovjetiska diplomaterna” krävt. Upplösningen av POUM, förföljelserna mot dess medlemmar, arresteringen av dess ledare, bortrövandet av och mordet på Andrés Nin visade, att den spanska republiken förvandlats till en terräng där Stalins mördare kunde agera ostraffat. Skakad av mordet på sin vän Nin skrev Trotskij:

Stalinismen utgör ett gissel för Sovjetunionen och har blivit den internationella arbetarrörelsens spetälska. På idéernas område är stalinismen lika med noll. Men som kompensation förfogar den över en enorm apparat, som utnyttjar dynamiken hos historiens största revolution och dess heroiska traditioner och vilja till seger. Utifrån det faktum att det revolutionära våldet under en viss historisk period har en skapande roll, har Stalin, i sin obotliga ovetenskapliga trångsynthet, dragit slutsatsen att våld i allmänhet är allsmäktigt. Utan att själv märka det har han gått från de arbetandes revolutionära våld mot utsugarna till utsugarnas kontrarevolutionära våld mot de

¹⁴ *a.a.*, s. 359.

¹⁵ Trotskij, ”Är segern möjlig?”, 23 april 1937, *Trotskijarkiven*, T 4142, *La Révolution Espagnole*, s. 382-392. [[Är seger möjlig i Spanien?](#)]

¹⁶ *a.a.*, s. 390.

¹⁷ *Samma*.

¹⁸ Trotskij, ”Kommentarer till upproret”, 12 maj 1937, *Trotskijarkiven*, T 4147, *La Révolution Espagnole*, s. 398. [[Upproret i Barcelona \(några preliminära kommentarer\)](#)]

arbetande. Under gamla slagord och formler håller Oktoberrevolutionen på att likvideras. Ingen, inte ens Hitler, har riktat så dödliga slag mot socialismen som Stalin.¹⁹

Den spanska frågan blev givetvis ett tillfälle för Trotskij att åter öppna debatten också inom Fjärde internationalen: Mot Sneevliet och Vereeken som försvarade POUM:s politik, mot sina kritiker, mot den amerikanska ultravänstern som, i likhet med en del vänsterister i Europa, förordade en ”defaitistisk” hållning till den spanska republiken:²⁰

Vi är ”försvarsvänliga”. ”Defaitisterna” är folk som Negrín och Stalin och deras gelikar. Vi deltar i kampen mot Franco som de bästa soldaterna och samtidigt, för att fascismen ska besegras, agiterar vi för en social revolution och förbereder oss på att störta Negríns defaitistiska regering.²¹

Han var samtidigt tvungen att försiktigt argumentera mot Max Shachtman, som, med hänvisning till kampen mot fascismen, var redo att ställa sig bakom Negríns regering i en förtroendeomröstning och bevilja den försvarskrediter.

Under 1937 ökade Stalins hantlangare kraftigt antalet bortrövanden och mord. I en artikel med rubriken ”Det är dags att starta en världsomfattande offensiv mot stalinismen”²² gjorde Trotskij den 2 november 1937 ett bokslut över denna grymma verksamhet, betonade allt tillmötesgående och samspel den mötte, pekade ut journalister som Walter Duranty och Louis Fischer, författare som Romain Rolland, André Malraux, Heinrich Mann och Lion Feuchtwanger och hävdade att de under täckmantel av upphovsrätten förvandlats till ”GPU:s stipendiater”.²³ Denna ”Appell till arbetarrörelsens organisationer” publicerades givetvis bara i Fjärde internationalens press.

Den 17 december 1937 lade Trotskij sista handen vid en broschyr med titeln ”Lärdomar av Spanien – den sista varningen”.²⁴ Han återkom där till de grundläggande debatter som i början av seklet förts mellan bolsjeviker och mensjeviker och slog fast att arbetarnas agerande i Spanien, där de inte bara ställt sig demokratiska mål utan socialistiska, bekräftade bolsjevikernas ståndpunkt. Folkfrontspartierna, socialister och kommunister, krävde däremot att arbetarna inte skulle överskrida den borgerliga demokratins gränser: Därigenom tog de avstånd från den demokratiska revolutionen och slog in på en väg där de kunde tvingas ta öppen kamp mot den.

I Spanien av i dag, skrev han, har ”mensjevismens ’liberala arbetarpolitik’ förvandlats till stalinismens reaktionära antiarbetarpolitik”, en karikatyr av mensjevismen.²⁵ Han återkom till jämförelsen med de krafter som i varje system av allians med bourgeoisien förlamar proletariatet och framhöll att bourgeoisiens roll i Spanien övertagits av dess skugga, detta obetydliga skikt av politiker som hade stött Stalin och hans försök att visa den engelska och franska bourgeoisien att han var värdig deras förtroende, att han kunde återställa ordningen och kväsa en opassande revolution:

Jag definierade en gång stalinismen som en *byråkratisk centrism*, och händelserna har bidragit med en rad bekräftelser på att denna definition är korrekt. Men i dag är den uppenbarligen föråldrad. Den bonapartistiska byråkratins intressen kan inte längre sammanjämkas med

¹⁹ Trotsky, ”L’I.C soutient la contre-révolution en Espagne”, *La Révolution Espagnole*, s. 406. [[Komintern stöder kontrarevolutionen i Spanien](#)]

²⁰ Trotskij, ”Mot defaitism i Spanien”, 14 september 1937, *Trotskijarkiven*, T 4208, *La Révolution Espagnole*, s. 430-440. [[Svar på frågor om läget i Spanien](#)]

²¹ *a.a.*, s. 440.

²² Trotskij, ”Det är dags att starta en världsomfattande offensiv mot stalinismen”, *Trotskijarkiven*, T 4227, *La Révolution Espagnole*, s. 464-472. [[Det är dags att starta en världsomfattande offensiv mot stalinismen](#)]

²³ *a.a.*, s. 469.

²⁴ *La Révolution Espagnole. 1930-1940*, s. 473-501. [Sv. översättning: [Lärdomar av Spanien – den sista varningen](#)]

²⁵ *Samma*.

centristisk tvekan och vacklan. I sökandet efter försoning med bourgeoisien är den stalinistiska klicken bara i stånd till att bilda allians med de mest konservativa grupperingarna inom den internationella arbetararistokratin. Detta gör det möjligt att definitivt fastställa stalinismens kontrarevolutionära karaktär på den internationella arenan.²⁶

Som Trotskij såg det hade Stalin på sitt sätt bekräftat teorin om den permanenta revolutionen: Man kan varken bromsa eller styra en revolution utan att bekämpa den, den kan bara stoppas med kontrarevolutionärt våld. Genom sin förmåga att utnyttja detta våld mot revolutionärerna och mot revolutionen har GPU blivit den verkställande kraften, bourgeoisiens outhärliga bödel mot proletariatet:

Den spanska revolutionen visar ännu en gång, att det inte går att försvara demokratin mot de revolutionära massorna annat än genom den fascistiska reaktionens metoder. Och omvänt, det är omöjligt att leda en verklig kamp mot fascismen annat än med den proletära revolutionens metoder. Stalin förde krig mot "trotskismen" (proletär revolution), genom att tillintetgöra demokratin med GPU:s bonapartistiska metoder. Detta vederlägger ännu en gång och en gång för alla den gamla mensjevikiska teorin, som antagits av Komintern, enligt vilken de demokratiska och socialistiska revolutionerna har omvandlats till två oberoende kapitel i historien, åtskilda från varandra i tiden. Moskva-bödlarnas ögarningar bekräftar på sitt eget sätt att teorin om den permanenta revolutionen är korrekt.²⁷

Samma analys tillämpar Trotskij på anarkosyndikalisterna, nu ministrar i Negrins regering efter att ha ingått i Largo Caballeros, och som 1936 motiverat varför de inte ville ta makten tillsammans med massorna med sitt principiella avståndstagande från makten. Åter genljöd ekot från de stora debatterna 1917 från hans penna:

Att avstå från att erövra makten innebär att man frivilligt låter makten stanna hos dem som redan har den, utsugarna... Genom att motsätta sig *målet*, erövring av makten, kunde anarkisterna till slut inte undgå att motsätta sig *medlet*... Således visade sig anarkismen, som bara ville vara anti-politisk, i verkligheten vara anti-revolutionär, och i de mer kritiska ögonblicken – kontra-revolutionär.²⁸

POUM, Nins parti, hade utan att avse det blivit främsta hindret för att skapa ett revolutionärt parti genom dess tendens att avfärda de brännande frågorna, "dess halvhjärtade mått och steg, dess obeslutsamhet och undanlidande karaktär, kort sagt i dess centrism".²⁹

På basis av en direkt erfarenhet som ingen kunde ifrågasätta, återvände Trotskij till den stora frågan och radade upp vad han ansåg utgöra de grundläggande villkoren för arbetarnas seger i ett inbördeskrig: att soldaternas inser att de kämpar för sin egen fullständiga samhällsliga frigörelse, att samma förståelse finns bakom fronten, en propaganda, vid och bakom fronten, genomsyrad av "viljan till social revolution", en statsapparat utsedd direkt av de kämpande klasserna, att armén i de områden som har erövrats genomför revolutionens mest angelägna uppgifter, att rensa armén från alla representanter för utsugarna, att skola de kadrer som kommer från basnivå, att utöva kontroll av specialisterna, att förena krigföringens konst med den sociala revolutionen; att "den revolutionära politiken dominerar över strategin" och även måste ta med i beräkningen den fientliga arméns tvångsrekryterade slavar, de berömda "morerna", kolonialslavarna; slutligen måste utrikespolitiken ha som mål "att väcka den revolutionära medvetenheten bland arbetarna, de utsugna bönderna och de förtryckta nationaliteterna i hela världen".³⁰

²⁶ Samma.

²⁷ Samma.

²⁸ Samma.

²⁹ Samma.

³⁰ Samma.

Trotsky avslutade kort och gott: med sin politik hade Stalin skapat förutsättningarna för nederlaget och om, vilket var det troligaste, han ”lyckas slutföra arbetet som revolutionens dödgrävare” så kommer han inte ens i så fall att få något tack.”³¹

Bara i förbigående och, givetvis utan att göra sig besväret att upprepa de groteska förfalskningar som gjorde honom illamående, nämner Trotsky i sina artiklar om Spanien den internationella desinformationskampanj som riktades mot arbetarklassen och med samma tonfall som under Moskvarättegångarna. Nin anklagades för att ha spionerat för Francos räkning och kommunistpartiets medlemmar använde sig av ett avskyvärt rim när de på den fråga som man kunde hitta på många husväggar: ”Var är Nin?”, svarade ”I Salamanca eller i Berlin”. POUM:s medlemmar behandlades som spioner, terrorister, sabotörer och mördare. Medlemmarna av dess milis anklagades för att sparka fotboll med fascisterna i ingen mans land vid fronten i Aragonien. En del utmärkte sig särskilt i detta arbete, som var så mycket mer motbjudande som det syftade till att skydda mördarna och garantera dem största möjliga rörelsefrihet och tillåta dem att ostraffat fortsätta sitt dödliga hantverk.

Vi nöjer oss med att citera en som kallar sig ”historiker” och som publicerat en bok om Spanien med foton, där man förgäves letar efter ett enda på de män han rättfärdigar mord och tortyr av. En del förläggare, och tyvärr även många läsare, ser honom i dag som en ädelmodig man, engagerad för det Spanien där han arbetade som journalist under inbördeskriget. Det handlar om [fransmannen] Georges Soria. Den 20 juni 1937, då Nin, som kidnappats några dagar tidigare i Barcelona, redan befann sig i händerna på torterarna, skrev han i *L'Humanité* att ”banden mellan de nu fängslade POUM-ledarna och fascisterna inom femte kolonnen fullständigt odiskutabelt fastlagts”. Den gamle oförvitlige revolutionären var redan död när Soria i samma tidning skrev att POUM var ”en terrorist- och spionageorganisation i Francos tjänst”, varpå han räknade upp vad han kallade ”fakta”.³²

Det är lätt att förstå det äckel Trotsky kände, hans motvilja att ens nämna de hyrda angivarna, mördarnas medbrottslingar som i tidningarna försökte utplåna spåren av dessa, samtidigt som han ansåg det nödvändigt att offentligt fördöma mördarna och deras beskyddare, små som stora.

Ytterst var Trotskijs slutsats av vad han kallade ”den spanska tragiken”, att det handlade om ”en hotfull varning, kanske den sista före händelser av långt större omfattning, till världens arbetare”:

”Revolutioner”, sade Marx, ”är historiens lokomotiv.” De rör sig snabbare än halvrevolutionära eller fjärdedelsrevolutionära partiets tankar. Den som släntrar efter kommer att falla under lokomotivets hjul, och därmed – och detta är den största faran – blir lokomotivet självt inte så sällan förstört.

Det är nödvändigt att tänka igenom revolutionens problem till slutet, ända tills dess slutgiltiga konkreta slutsatser. Det är nödvändigt att bringa politiken i samklang med revolutionens fundamentala lag, dvs. med de kämpande klassernas rörelse och inte med fördomarna och rädslan hos de ytliga småborgerliga grupper, som kallar sig själva ”Folkfronter” och alla andra slags fronter. Under en revolution leder minsta motståndets linje till den största olyckan. Att frukta ”isolering” från bourgeoisin är att isolera sig från massorna. Att anpassa sig till arbetararistokratins konservativa fördomar innebär förräderi mot arbetarna och revolutionen. En överdriven ”försiktighet” är

³¹ *Samma*.

³² G Soria, ”Le trotskysme au service d'Hitler” (Trotskismen i Hitlers tjänst), *L'Humanité*, 20 juni 1937 (eng. utgåva: *Trotskyism in the Service of Franco*, London 1938) [Engelska utgåvan finns på Marxist Internet Archive: [Trotskyism in the Service of Franco](#)], samt ”POUM – organisation de terrorisme et d'espionnage au service de Franco” (POUM – terrorist- och spionageorganisation i Francos tjänst), *L'Humanité*, 25 oktober 1937.

den skadligaste bristen på försiktighet. Detta är den viktigaste lärdomen av förintelsen av den ärligaste politiska organisationen i Spanien, nämligen det centristiska POUM.³³

Lösningen, som återkommer som ett ledmotiv i den landsflyktiges skrivande, är partiet och Internationalen. Han var övertygad om att en ny generation revolutionärer skulle dra lärdomar av Spanien, av nederlagen, ”denna förnämliga och ovärderliga skola där priset är oräkneliga kämpars blod”. Han försökte trösta, och kanske försökte han även trösta sig själv:

Den revolutionära kadern samlas nu under Fjärde Internationalens fana. Född mitt under nederlagens dån, kommer Fjärde Internationalen att leda de arbetande till seger.³⁴

Man kan givetvis peka på luckor i Trotskij's texter vid denna tid, luckor som berodde på svårigheterna i hans tillvaro, det vill säga att skaffa information. Han tycks inte klart ha insett den roll Sovjetunionen spelade redan från början, dess långvariga avvaktande och dess stöd redan till noninterventionspolitiken: allt hade ju skett medan han utsattes för maximalt tryck i Norge. Han befann sig förmodligen i Hurum när det hade uppstått en konflikt om Spanien inom de ledande kretsarna i Moskva, som mycket väl kan ha haft samma innebörd för den andra Moskvarättegången som Oppositionsblocket hade haft för den första. En del av Radeks artiklar i *Izvestija* hade gett upphov till rykten om en ”opposition” på högsta nivå mot att Spanien övergetts. Kanske fick Ordzjonikidze – som året efter ”tog sitt liv” – och Pjatakov, som avrättades, betala priset för detta.* Trotskij förfogade heller inte över tillräckligt med informationer för att kunna följa hur kommunistpartiet infiltrerade den spanska republiken och dess armé.

* * *

Trotskij's skrifter om Spanien är inte en historikers verk utan en polemikers och kritisk kommentators. Huvuddelen av hans artiklar i slutet av 1930-talet skrevs när utsikterna till en politisk förändring på den ”republikanska” sidan var ytterligt små och att det därigenom knappast fanns några utsikter att hindra Francos seger.

Efter att ha skrivit klart ”Lärdomar från Spanien – den sista varningen” och när inbördeskriget avslutats, skrev Trotskij knappast något mer än sammanfattningar, där han vässade sin penna och sina analyser och skärpte den politiska linjen. Han framställde där den spanska revolutionen som en anti-modell och ägnade sig framför allt åt att visa hur kontrarevolutionen slutligen triumferat i Spanien, banat väg för Andra världskriget och gett barbariet fritt spelrum.

Spanien hade en viktig plats i Trotskij's tänkande under de sista åren av hans liv. I den spanska revolutionen, som utvecklades med full kraft, samtidigt som han bedömde att revolutionen startat i Frankrike, hade han sett en masseexplosion som kunde väcka revolutionen i Europa, skaka fascistregimernas fästen och, som den katalanske POUM-medlemmen Joan Farré uttryckte det, flytta revolutionens meridian från Moskva till Madrid.³⁵ Och vi vet att han till och med hade planerat att närma sig denna glödande härd för att kanske där spela en roll liknande den han haft i Ryssland i samband med den utländska interventionen och inbördeskriget.

Den långa interneringen i Norge hade slagit sönder dessa förhoppningar. Möjligheterna att välja och att påverka händelseutvecklingen var redan förbi när han slapp därifrån. Nu återstod

³³ Trotskij, *Lärdomar av Spanien ...*, a.a.

³⁴ *Samma*.

* Den hypotesen lägger bland annat Stephen Cohen fram i sin biografi om Bucharin. Men den återstår att bekräfta, trots att en del pekar i den riktningen.

³⁵ *La Batalla*, 24 december 1936. Enligt medlemmar av POUM dödades Farré i Frankrike under andra världskriget av ett kommando som agerade på order av kommunistpartiet.

bara att komma med närmast mekaniska kommentarer till hur den stalinistiska ledningen ledde inbördeskriget till nederlag och visade hur man förlorar krig.

Under inbördeskriget i Spanien hade flera personer som stod honom nära dött, först och främst Erwin Wolf som han inte bara såg som en nära medarbetare utan också som en ung vän och som i sammanhanget hade visat att han besatt lika mycket mod som politisk förmåga. Stalin hade under denna tid låtit Nin betala priset för att han varit en oklanderlig revolutionär och en av de få personer som, trots deras meningsskiljaktigheter, Trotskij in i det sista kallade ”vän”. Förmodligen räddade Nin livet på många andra genom sitt hjältemod under tortyren.

Trotskij visste dessutom att det spanska inbördeskriget erbjöd en gynnsam terräng för rekrytering, organisering och iscensättning av mordplaner som han skulle bli, och redan var, måltavlan för. I Spanien hade personer som Naum Eitingon, alias Kotov, alias Leonov, och hans älskarinna Caridad Mercader, Vittorio Vidali, alias kommendant Carlos, och hans älskarinna Tina Modotti, konstnären David Alfaro Siqueiros – ett kräk – GPU-agenten David Serrano, äventyraren Nestor Sánchez Hernández och många andra varit verksamma och 1940 skulle de inrikta sig på honom. I Spanien hade också den unge mördaren Ramón Mercader rekryterats och utbildats och tillsammans med sina vänner, paret Béranger, njöt han nu av tillvaron i Paris i väntan på att ge sig ut på ett blodigt uppdrag ...³⁶

Översättning: *Björn Erik Rosin*. Bearbetning av denna digitala version: Martin Fahlgren

³⁶ Om mordplanerna och mordet på Trotskij, se boken [Mordet på Trotskij](#) av Julian Gorkin, samt artiklarna under rubriken ”Om mordet på Trotskij” i avdelningen [Artiklar om Trotskij](#) (där ingår även vittnesmål från mexikanska kommunister som var involverade i försök att mörda Trotskij).